

М. А. Шевчук

Кандидат історичних наук, доцент
Інститута соціальних наук ОНУ ім. І. І. Мечникова

ПРАЦІ ТА МАТЕРІАЛИ З ІСТОРІЇ ПРИЧЕРНОМОРСЬКИХ НІМЦІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У ФОНДАХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОНУ

Сучасна Україна переживає процес національно-культурного відродження. Зростає науковий і суспільний інтерес до історії народностей, що проживають на її території. Задовольнити такий інтерес у повній мірі допомагають бібліографічні покажчики. Серед ініційованих останніми роками бібліотекою ОНУ важливих видань з бібліографії є, зокрема, покажчик "Причерноморские немцы. Их вклад в развитие г. Одессы и региона, 1803-1917". Це одне з перших подібного роду видань, що здійснене в Україні в 90-ті роки. Представлені в ньому матеріали, значною мірою, містяться у фондах Наукової бібліотеки нашого університету, про що свідчать вказані відповідні шифри зберігання. При формуванні бібліографічного покажчика здійснювалася плідна співпраця з Державною науковою бібліотекою ім. М. Горького нашого міста та з Інститутом германських та східноєвропейських досліджень міста Геттінгена. Від останнього наша бібліотека отримала безкоштовно нові книги з історії етнічних німців в Україні, Росії, колишньому СРСР. Цей же інститут фінансував видання 100 примірників вказаного бібліографічного покажчика для потреб Німеччини.

До зазначеної теми у фондах Наукової бібліотеки ОНУ зберігаються основні документи щодо переселення іноземців, в т. ч. і німців, у Російську імперію та спеціально до нашого краю. Серед них, наприклад, "Свод законов Российской империи" у 15 томах, "Свод учреждений и уставов о колониях иностранцев в империи", виданий паралельно російською і німецькою мовами в Одесі у 1862 р. Це також різних років систематичні збірники постанов Херсонських губернських земських зборів, Одеської міської думи. Повно представлені праці відомого професора і глибокого знавця флори Новоросійського краю К. Е. Ліндемана, в яких аналізуються закони 1915 і 1916 р. про обмеження німецького землеволодіння в Росії та їх вплив на економічний стан нашого краю.

Досить повно володіє бібліотека такими важливими довідковими виданнями, як путівники по Одесі та її околицях, адресні та пам'ятні книги по Одесі, "Новороссийский календарь" (1836-1873). Важливе місце займають статистичні матеріали з економічного розвитку краю з відтворенням показників розвитку німецьких колоній. "Материалы для оценки земель Херсонской губернии" (1883-1888) та праця Л. Падалки "Землевладение немцев — бывших колонистов Херсонской губернии" (1891) допомагають дослідити також ситуацію з німецьким землеволодінням. Демографічні, етноконфесійні та професійні дані щодо німецького населення можна отримати з матеріалів першого загального перепису населення Російської імперії 1897 р. та перепису населення Одеси 1892 р. Цінністю книжкового фонду нашої бібліотеки є праці А. Скальковського, в їх числі "Опыт статистического описания Новороссийского края" (т. 1), "Пространство и народонаселение Новороссийского края" та ті, в яких відображено різні аспекти промислового розвитку і торгівлі в Одесі.

Цінним надбанням бібліотеки є такі книги як: Клаус А. "Наши колонии: опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России" (рос. і нім. мовами); Штах Я. "Очерки из истории и современной жизни южнорусских колонистов"; німецькомовні видання: Келлер К. "Німецькі колонії в Південній Росії". Т. 1 (Одеса, 1905) [1]; Маттеї Ф. "Німецькі поселення в Росії" (Лейпціг, 1866); Ляйбрандт Г. "Німецькі колонії в Херсоні і Бессарабії" (Штутгарт, 1926). З історії релігійного життя німців у нашому краї бібліотека має такі важливі книги німецькою мовою: Бінеманн Ф. "Історія євангелічно-лютеранської общини Одеси" (Одеса, 1890); Фрізен П. М. "Історія братства староевангелічних менонітів в Росії (1789-1910)" (Гальштадт, 1911). Зберігаються в ній важливі для вивчення історії німецької колонізації публікації С. Шелухіна. Пізніше він став відомим державним діячем часів Центральної ради в Україні. Цікаві спостереження щодо управління німецькими колоніями та реального життя в них присутні у спогадах державного службовця А. М. Фадєєва. Він безпосередньо опікувався справами управління іноземними колоніями на півдні України. У фондах бібліотеки є книги А. Велицина та І. Сергєєва, у яких відобразились націоналістичні прояви в оцінках життя та діяльності німців у Російській імперії.

Бібліотека ОНУ має важливі автобіографічні матеріали викладачів університету німецького походження, наприклад, П. Бруна, О. Брикнера, Е. Штерна, М. Грота, М. Ланге та ін. Зберігаються, звичайно, їх наукові публікації. Важливе значення для вивчення їх життя та науково-педагогічної діяльності мають книга О. І. Маркевича "Двадцатипятилетие императорского Новороссийского университета" та нове чотиритомне видання "Професори Одесского (Новоросійського) університету", здійснене при безпосередній участі викладачів університету та працівників бібліотеки. Зауважимо, що послугами бібліотеки плідно користувався дослідник з Кельна Г. Гаусман, який у 1998 р. опублікував об'ємну книгу про наш університет та міське суспільство в Одесі [2]. Нагадаємо, що нащадки історика П. Бруна та родичі його сина Людвіга, що працював бібліотекарем університету, подарували бібліотеці 30 томів книг, що були у сімейному надбанні. По книгах про архітектуру нашого міста, що є у фондах бібліотеки, можна досліджувати діяльність архітекторів німецького походження В. Кундерта та Г. Шверембрандта.

При підготовці бібліографічного покажчика з історії причорноморських німців зусиллями працівників бібліотеки було проаналізовано зміст відповідних журналів міністерств внутрішніх справ та державного майна. Ці міністерства мали безпосереднє відношення до управління іноземними колоніями у Російській імперії. За участю студентів історичного факультету та політологів Інституту соціальних наук вперше цілеспрямовано було проглянуто зміст цікавого періодичного видання "Херсонские епархиальные ведомости" (видавались в Одесі), газети "Одесский вестник". Це дозволило розширити бібліотечну картотеку з історії німецького етносу в Одесі та регіоні. Її послугами активно користуються студенти історичного факультету, що вивчають спеціальний курс "Етнічні німці в Україні та країнах СНД", а також дипломники, аспіранти, викладачі. Бібліотека тісно співпрацює з обласним національно-культурним товариством німців "Відродження". Один з його керівників — О. М. Келер допомагав редагувати назви деяких німецьких колоній, що наведені у додатку бібліографічного покажчика. Важливою є співпраця бібліотеки з Державним архівом Одеської області. Зокрема, бібліотека отримує надзвичайно важливі анотовані описи архівних документів Опікунського комітету іноземних поселенців

південного краю Росії. Це — багатотомне видання, що здійснюється архівом за участю Інституту германських і східноєвропейських досліджень (Геттінген). За підтримки цього інституту планується здійснити у нас видання другої частини бібліографічного покажчика з історії причорноморських німців. Він буде присвячений 200-річчю від початку німецької колонізації у нашому краю (2003). Таким чином, колектив бібліотеки продовжує працювати у даному напрямі і готовий сьогодні надати кваліфіковану допомогу всім, хто цікавиться історією причорноморських німців.

Примітки

1. У нашій бібліотеці відсутній 2-й том, що з'явився у 1914 р. У 2000 р., за ініціативою А. Боша з Нюрнберга, у Німеччині було перевидано обидва томи К. Келлера в одній книзі.
2. Hausmann G. Universität und städtische Gesellschaft in Odessa, 1865-1917: Soziale und nationale Selbstorganisation an der Peripherie des Zarenreiches. — Stuttgart, 1998.

В. В. Самодурова

Зав. сектором Научной библиотеки

Одесского национального университета им. И. И. Мечникова

НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА ОДЕССКОГО УНИВЕРСИТЕТА В 1920-е ГОДЫ

Еще в дореволюционное время Одесса была крупным культурным центром южного края. Это свое положение она сохранила до настоящего времени. Несмотря на то, что библиотечная сеть города до 1917 г. была относительно невелика, в городе уже были библиотеки, по праву считавшиеся жемчужинами книгохранения. Старейшей библиотекой города является университетская, образованная в 1817 г. как библиотека Ришельевского лицея. В 1865 г., когда Одесса из небольшого провинциального городка так стремительно превратилась в крупный экономический, научный и культурный центр огромного региона, лицей был преобразован в Новороссийский университет, а библиотека — в библиотеку университета. Свое 185-летие она встречает как Научная библиотека Одесского национально-